

АРТИСТИЧНА БОГЕМА: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ СПІЛЬНОТИ

A Наведено аргументацію, згідно з якою імморалізм, деструктивні та епатажні риси богемі є часто невдалими спробами інфантильних представників організувати своє життя відповідно до фундаментальних, позитивних ідеалів і законів художньої творчості. Відбиток такої «циганщини» (дитячість, карнавальність, демонстративність, кочівництво тощо) торкається також і респектабельних служителів муз, які досягли рівня психологічної зрілості та дорослості. На основі наведених характеристик існування артистичної богемі запропоновано трактування ціннісних орієнтирів, що мотивують богем'єнів, спираючись, зокрема на світоглядні позиції Ф. Ніцше, М. Бахтіна, В. Петровського та ін. Автори статті уточнюють завдання педагогіки мистецтва та пропонують шляхи формування як складних професійних навичок, так і виховання екстраординарних особистісних властивостей майбутніх артистів, що уможлиблює вдосконалення здібностей, пропорційних колосальним творчим викликам, які постають перед служителями муз.

Ключові слова: психологія художньої творчості; педагогіка мистецтва; богема; ціннісні орієнтири; талант у мистецтві; професійні навички

S *Voropaev Yevheniy, Voronina Halyna. Artistic bohemia: Psychological and pedagogical interpretations of the value guidelines of the community.*

The article provides arguments according to which the immoralism, destructive and outrageous features of bohemia are often an unsuccessful attempt by its infantile representatives to organize their lives in accordance with the fundamental and therefore positive ideals and laws of artistic creativity. The imprint of such «gypsyism» (childishness, carnivalism, demonstrativeness, nomadism, etc.) also distinguishes respectable servants of the muses who have reached the level of psychological maturity and adulthood. This article proposes interpretations of value orientations that motivate Bohemians. Among them: 1. Focus on unpredictable, chaotic Dionysian and carnival principles, which have played a role as a source of artistic insights into European culture since the time of the ancient Greek mysteries. In particular: 1a) the thirst for the ecstatic «fullness of life», the intoxicating triumph of being, experienced in the Dionysian mysteries by the servants of the dying and reborn god (in Nietzsche's understanding). 1b) enthusiasm for the «unofficial», festive laughter aspect of culture, which complements the serious, «official» aspect and opposes it (M. Bakhtin); 2) Orientation to supra-situational (non-adaptive) activity, that is, the ability to rise above the level of the requirements of the situation, set goals that are excessive in terms of the main task (V. Petrovsky), 3) Hedonism, which is seen not only as a vulgar attachment to bodily pleasures, laziness, but also the attraction to soft, gentle movements of the soul while avoiding painful, that is, rough, impetuous movements (Aristippus). The article also clarifies the tasks of art pedagogy, designed to educate not only complex professional skills, but also the extraordinary personal properties of future artists – abilities commensurate with the colossal creative challenges that the ministers of music face.

Key words: psychology of artistic creation; pedagogy of arts; bohemia, value orientations; talent in art; professional skills

Воропаєв Євгеній Петрович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри оркестрових інструментів, Харківська академія неперервної освіти, Україна

Voropaev Yevheniy, Psy.D.Ph., assistant professor, Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine

E-mail: talantinaszeny@gmail.com

Вороніна Галина Леонідівна, кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри виховання й розвитку особистості, Харківська академія неперервної освіти, Україна

Voronina Halyna, D. in Pedagogics, senior lecturer of the methodology of education and personality development, Kharkiv Academy of Postgraduate Education, Ukraine

E-mail: v_gala@ukr.net

Актуальність проблеми. Професійна діяльність артиста пов'язана зі стилем життя, що дисонує із загальноприйнятими соціальними нормами. Такий стиль називають богемним, тобто має характер неконвенційності, ексцентричності. Психологічні закони богемі недостатньо вивчені, але й важливим є те, що ця проблема не тільки є теоретичною: емпіричні дані засвідчують, що часто густо «ціна успіху» артиста вартує дорого: ушлявлені «зірки» виявляються в житті самотніми, депресивними людьми.

Багато хто з них відповідно до норм богемної спільноти зловживає наркотиками, алкоголем, антидепресантами, заспокійливими засобами.

Аналіз 164 випадків смертей кумирів публіки США за період з 1964 по 1983 роки доводить, що частота самогубств серед знаменитих артистів у 4 рази вище, ніж у середньому в країні [11].

Під час психолого-педагогічного експерименту, який з 2011 року триває в Харківському національному універси-

теті мистецтв та Харківській державній академії культури, з'ясувалося, що розуміння студентами драматизму стилю життя, що розглядається, і готовність бути дотичними до нього є недостатнім.

У зв'язку з цим постає проблема якісної підготовки майбутніх акторів до професійної діяльності. Основні положення міжнародних і державних документів у сфері освіти та культури спрямовані на орієнтацію освітнього процесу на створення оптимальних організаційно-педагогічних умов для становлення майбутнього фахівця, здатного до вирішення творчих професійних завдань, носія системи особистісних, загальнолюдських і національних цінностей [4].

Використання потенціалу педагогіки мистецтва допомагає визначити шляхи подолання «циганщини» в артистичному житті та забезпечити психологічний вплив, орієнтований на піднесення особистості студента, розкриття його творчих можливостей, забезпечення внутрішньої свободи, особистісного вибору, потреби в самоактуалізації, вмінні саморегуляції, що є дуже важливим для здійснення професійної артистичної діяльності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питанням підготовки актора присвячені дослідження науковців і діячів культури Н. Корнієнко, Л. Олійника, В. Тополевського, Л. Лимаренко, Є. Ганеліна, Л. Курбаса, М. Крушельницького, Г. Юри, І. Карпенка-Карого, В. Немировича-Данченка, К. Станіславського та ін. Обґрунтування гуманістичної ціннісної налаштованості особистості знаходимо у працях учених Г. Балла, І. Беха.

Сучасні дослідження богеми ведуть представники різних наук. На думку філософа й теолога П. Тілліха, богема, спільно з індивідуалістичним натуралізмом і пізнім романтизмом, проклали шлях нинішньому екзистенціалізму – найрадикальнішій формі «мужності бути собою» в епоху втрати абсолютних цінностей і процвітання буржуазного конформізму [10].

Справжнє «мужність бути» для дослідника – це утвердження своєї унікальності та прийняття власної демонічної глибини, яка є амбівалентною основою творчості, й тому мислиться лише як негативний початок, що є дуже важливим у роботі з майбутніми артистами. Філософ говорить про Ф. Ніцше як предтечу такої інтерпретації мужності бути собою, оскільки останній бачив у демонізмі найважливішу частину продуктивної сили буття, що суперечило моральному конформізму звичайного обивателя й що було меркантильно підхоплено богемою.

Богема з франц. *bohème* перекладеться, як «циганщина», так у своєму творі М. Мюрже «Життя богеми» позначив середовище артистичної інтелігенції, яка веде розбещений, розгульний, невпорядкований спосіб життя, не маючи, як правило, постійного джерела матеріальних прибутків [9, с. 177].

Великий тлумачний словник української мови визначає богеми як середовище творчих людей переважно музи-

кантів, художників, які живуть легковажно, безладно. У переносному значенні безладний, неорганізований у побуті представник такої інтелігенції [2, с. 90].

Б. Ромаменчук зазначає, що виникнення богеми було зв'язане з новою літературою доби романтизму, представники якої визнавали чисте «мистецтво для мистецтва» й відстоювали повну свободу творчості [8, с. 382-383].

Спроби відшукати корені явища богеменності як соціокультурного феномена на українському ґрунті знаходимо в працях В. Окаринського, який визначає богеми як артистичне середовище, контркультурне за налаштуванням, яке в своєму запереченні попередньої культури й бунтарстві проти домінуючої культури запозичила риси маргінальних груп населення, соціальних низів [6].

Богеменний спосіб життя є неконвенційним, ексцентричним, характерним для певної частини художньої інтелігенції. Такі ознаки богеми, як прагнення свободи та ексцентричність, якоюсь мірою сприймається оточенням протестом проти усталених форм суспільного життя. Серед характерних рис богеменської спільноти можна також назвати маргінальність, номадизм, нонконформізм, пасивний або активний анархізм, схильність до епатажу та деструкції, особистісна та творча свобода, асоціальність, імморалізм, зневага до матеріальних благ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На основі розгляду граничних смислів художньої діяльності, що виділяються в психології, педагогіці мистецтв та естетиці, а також формулювань «надзавдань» сценічної творчості в термінології К. Станіславського, тобто комплексу негласних (неявних) законів, орієнтирів, які спрямовують і надихають служителів муз, становлять їхню думку, у сучасному закладі освіти необхідно вибудовувати цілісну систему якісної професійної підготовки майбутніх артистів, здатними реалізувати свій таланти у процесі мистецької діяльності завдяки високим моральним якостям, світоглядним установкам, духовності тощо [7].

Тому **метою статті** є пошук психологічних механізмів існування богеменного способу життя та окреслення акцентів в інтерпретації ідеалів і цінностей носіїв «циганщини».

Викладення основного матеріалу. Риси суб'єктів богеменного стилю начебто переходять із віку у століття, піддаючись то осміянню, то вихвалянню. Так, самовдоволення і не дуже утворений мандрівний співак Іон з однойменного діалогу Платона, стурбований отриманням гонорару та свої перемоги над іншими співаками. На думку його співрозмовника Сократа, артистичний дар Іона не є наслідком навчання, а є даром богів, тобто здатністю, яка відкривається в зміненому стані свідомості або «божественній одержимості», «божественній силі», «божественному натхненні».

А ось сатирично змальований, порочний, цинічний, але талановитий «Племінник Рамо», герой повісті Д. Дідро, що прославляє злодійство та паразитичне життя. У «Сценах з життя богеми» Анрі Мюрже бачимо злиденне життя інфан-

тильних і водночас спокусливих зазнайків із «літературно-художнього товариства», «невизнаних геніїв», хуліганів і наївних бунтарів, що сумно закінчується смертю коханої одного з них. Минають роки, і дорослі, респектабельні колишні учасники братства тепер мають намір «... споглядати минуле, але тільки крізь пляшку гарного вина, сидячи в зручному кріслі». Дж. Пуччіні написав за мотивами цієї книги оперу «Богема», Руджеро Леонкавалло – оперу з такою ж назвою, а Імре Кальман – оперету «Фіалка Монмартра».

Нарешті, «Богемну рапсодію» британської рок-групи Queen музичні критики вважають «циганщиною», бо ліричний герой цього твору має сутнісні риси характеру художника-індивідуаліста, який не вписується в правила спільноти. Такий пунктирний історичний огляд доводить думку про те, що й у науковому дискурсі, й у побутовій свідомості видатні представники артистичного світу у своїй більшості є божевільними чи не цілком нормальними, тому їх люблять, звеличують, ненавидять і зневажають одночасно.

Конспективність викладеного вище дозволяє інтерпретувати нематеріальні детермінанти творчості богеми в взаємозв'язку з деякими концепціями та трактуваннями ціннісно-смыслового «каркаса», що має своєрідну конструкцію артистичної особистості, а саме [3]:

1. Спрямованість на непередбачуваний, хаотичний діонісійський і карнавальний початок, що відіграє в європейській культурі роль джерела художнього прозріння із часів давньогрецьких містерій.

2. У рамках психологічних поглядів ці тенденції можна інтерпретувати як буйство несвідомих та архаїчних імперативів, які втілюються в домінування творчої «дитини», або інфантизм, що має певні естетичні риси. Таким художньо переконливим може бути малюк, який сам «став витвором мистецтва», наприклад, усім відомий «Пісяючий хлопчик» у Брюсселі.

Як бачимо, психолого-педагогічні аспекти ціннісних орієнтирів артистичної богеми розгортаються в царині філософії Ніцше. Вочевидь феномен натхнення знаходиться на перетині між діонісійським та аполлонічним началами: Аполлон на противагу Діонісу робить індивіда унікальним, виділяє його із загального стихійного загалу. Це дозволяє нам пояснити, як діонісійський початок поєднується із загостреним індивідуалізмом представників артистичної богеми, коли художник втрачає відчуття себе як окремої людини в емоційному пориві, але знову знаходить себе через аполлонічний принцип індивідуації (principium individuationis) наприклад, такий, як сновидіння, що перериває вакхічне буяння.

Серед інтерпретаторів міфологем діонісійське та аполлонічне цікавим є погляд А. Маслоу, який виділив первинну та вторинну творчість на основі вчення Фрейда про первинне та вторинне мислення. Так, первинна творчість має інстинктивний, архаїчний та інфантильний характер, є спонтанною та несвідомою. Вторинна творчість підпорядкована задуму, є свідомою й керується волею. Творчість,

що використовує одночасно чи послідовно як первинні, так і вторинні розумові процеси є інтегрованою, що забезпечує найвищий результат у процесі реалізації потенціалу особистості [5].

Із цього приводу зовсім іншу думку висловлює А. Асмолов, який убачає в карнавалі (діонісійський початок) не лише територію свята, а й своєрідну ініціацію особистості, яку випробовують нічого неробленням і відсутністю звичних сенсів, що породжує «недільний невроз»: «Коли ми стикаємося з культурою свята, карнавального сміху, коли ми стикаємося з тим, що особистість може в цій культурі скинути із себе маски або одягти такі маски, які вона б хотіла... – це завжди перевірка здібності людини бути особистістю».

Але треба йти на ці випробування, й тоді вони обіцяють радість» [1].

І тоді жага до розрядки, веселого протесту проти офіційної буденності, «свято непослуху» може обернутися для богеми важкою роботою з формування своєї ідентичності. Повертаючися до думки П. Тілліха про індивідуалізм як підґрунтя богеми, можна окреслити ще одне протиріччя, що полягає в тому, що пошуки осяяння та позамежних (позаособистісних, екстатичних) станів погано поєднуються з культивуванням власної унікальності.

Результати дослідження. Як бачимо, навіть пересічний художник через особливості своєї професії «приречений» на неминучість сходження в захмарні висоти Парнаса вимагає особливого педагогічного та психологічного супроводу такого злету. Тому, незважаючи на те, що добрий артист завжди автодидакт (утім, і як хороший лікар чи інженер), вважаємо за необхідне продовжувати роботу щодо вдосконалення методик підготовки студентів до артистичної діяльності та впровадження їх у педагогічну практику. Розвиваючи цю думку, хочеться згадати висловлювання Франкла про те, що фрейдівський принцип задоволення є провідним у поведінці маленької дитини, адлерівський принцип могутності – підлітка, а прагнення сенсу панує у діяльності зрілої особистості дорослої людини.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи, можна стверджувати, що богеми стиль життя – це часто й густо невміла спроба організації творчого процесу особистісно та професійно незрілими служителями муз у душі натхненної та ейфорійної розкутості, легкої «фонтануючої» продуктивності, осяяності, вражаючої сміливості та оригінальності, що є доступним лише майстрам мистецтва, що пройшли тернистий шлях розвитку свого таланту.

Ідеали та закони такого стилю життя виявляються не під силу представникам класу соціально невлаштованих людей, які не мають гарантованої зайнятості, так, часом, і зрілим митцям; проте причетність до ідеалів необхідна будь-якому художнику, оскільки служіння їм стає джерелом професійної спроможності.

Як виявляється, фундаментальні закони художньої творчості та цінності є непростими для розуміння та насліду-

вання навіть для зрілої особистості, тому й виникають ключові проблеми божем'єнів: інфантилізм, індивідуалізм, цинізм, порочність, бунтарство тощо. І тому спрямування процесу підготовки майбутнього артиста насамперед має спиратися на психолого-педагогічні детермінанти, що засновані на гуманістичних традиціях, орієнтованих на досягнення максимального розквіту особистості.

Перспективи подальших розвідок. Оскільки механізми зародження, існування такого явища, як божема, недостатньо вивчені в психології та педагогіці, питання організації якісного освітнього процесу потребують постійної уваги та удосконалення методик підготовки молоді до артистичної діяльності, розроблення методичних рекомендацій і дисемінації театральньо-педагогічного досвіду.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. Гусельцева М. С. Феноменология неадаптивной активности в культурно-исторической парадигме. *Культурно-историческая психология*. 2008. Т. 4, № 1. С. 37–47.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1728 с.
3. Воропаев Е. П. Методы психофизиологического совершенствования музыкантов и актёров: теория и практика. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Evgenij-Voropaev-2>
4. Закон України «Про культуру». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (Дата звернення: 24.04.2022)
5. Маслоу А. На подступах к психологии бытия. URL: <http://psylib.org.ua/books/masla02/txt10.htm> (дата звернення: 06.05.2022)
6. Окаринський В. До питання генези божемного альтернативного життєвого стилю в українсько-польському соціокультурному просторі: до початку 1840-х років. *Україна – Європа – Світ*. 2013. Вип. 11. С. 264–282.
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: доміантні аспекти розвитку. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/152/9.pdf> (дата звернення: 24.04.2022)
8. Ромаменчук Б. Азбуковник. Енциклопедія української літератури. Київ ; Філадельфія, 1969 URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2181/file.pdf> (дата звернення: 06.05.2022)
9. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
10. Тиллих П. Мужество быть. URL: <http://psylib.org.ua/books/tillp01/index.htm> (дата звернення: 04.05.2022)
11. Wilson, Glenn. *Psychology for performing artists : butterflies and bouquets*. London Philadelphia : J. Kingsley Publishers, 1994. 420 p.

References

1. Asmolv, A. G., & Guselkova, M. S. (2008). Femenologiiia neadaptivnoi aktivnosti v kulturno-istoricheskoi paradigme [Phenomenology of non-adaptive activity in the cultural-historical paradigm]. *Kulturno-istoricheskaia psihologia [Cultural-historical psychology]*, 1, 37–47 [in Russian].
2. Busel, V. T. (2004). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Іrpin: Perun [in Ukrainian].
3. Voropaiev, Ye. P. *Metody psihofiziolohicheskogo sovershenstvovaniya muzykantov i aktorov: teoriya i praktika [Methods of psychophysiological improvement of musicians and actors: theory and practice]*. Retrieved from <https://www.researchgate.net/profile/Evgenij-Voropaev-2> [in Russian].
4. *Zakon Ukrainy Pro kulturu [The Law of Ukraine «On Culture»]*. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian].
5. Maslou, A. *Na podstupah k psihologii bytia [On the approaches to the psychology of being]*. Retrieved from <http://psylib.org.ua/books/masla02/txt10.htm> [in Russian].
6. Okarynskyi, V. (2013). Do pytannia henezы bohemoноho alternatyvnoho zhytてvoho styliu v ukrainsko-polskomu sotsiokulturnomu prostori: do pochatku 1840-kh rokiv [On the genesis of the bohemian alternative lifestyle in the Ukrainian-Polish socio-cultural space: until the early 1840s]. *Ukraina – Yevropa – Svit [Ukraine – Europe – World]*, 11, 264–282 [in Ukrainian].
7. Padalka, H. M. *Pefahohika mystectva: dominantni aspekty rozvytku [Art pedagogy: dominant aspects of development]*. Retrieved from <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/152/9.pdf> [in Ukrainian].
8. Romamenchuk, B. (1969). *Azbukovnyk. Entsyklopedia ukrainskoi literatury [Alphabet. Encyclopedia of Ukrainian literature]*. Kyiv; Filadefia. Retrieved from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2181/file.pdf> [in Ukrainian].
9. Pustovit, L. O. (Comp.). (2000). *Slovnyk inshomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen [Dictionary of foreign words: 23,000 words and terminological phrases]*. Kuiv: Dovira [in Ukrainian].
10. Tillih, P. *Muzhestvo byt [Courage to be]*. Retrieved from <http://psylib.org.ua/books/tillp01/index.htm> [in Russian].
11. Wilson, Glenn. (1994). *Psychology for performing artists: butterflies and bouquets*. London Philadelphia: J. Kingsley Publishers [in English].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 08.05.2022